

9. Фелькель Т. Г. Роль аспірантури в розвитку лідерських якостей аспірантів / Т. Г. Фелькель // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Вип. 34. – С. 316–322.
10. Шевченко Н.Ф. Шлях до професійної кар'єри : наук.-практ. посіб. / Н.Ф. Шевченко, М.В. Сурякова. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. – 72 с.
11. Щотка О.П. Професійна кар'єра та практика її розвитку в організаціях освіти / О.П. Щотка // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Міленіум, 2002. – С. 89–83.
12. Hall, D.T. Careers in organization / D.T. Hall. – Glenview, IL: Scott, Foresman, 1976. – 256 p.
13. Schein, E. (1986) A critical look at current career development theory and research / E. Schein / In D.T. Hall and Association (Eds.). Career development in organization. – San-Francisco, CA, 1986. – P. 120–145.
14. Super, D.E. (1992) Toward a comprehensive theory of career development / D.E. Super / In D.H. Montrose, S.J. Shinkman (Eds). Career development: Theory and practice. – Springfield, IL : Charles C. Thomas, 1992. – P. 35–64.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.32

Кириленко Т.С.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології (м.Київ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОПИСІВ РОЗУМІННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті представлено аналіз розуміння духовності особистості. Проаналізовано описи розуміння духовності особистості як процесу, властивості, стану в аспектах змісту цінностей; емоційних, когнітивних, поведінкових проявів та переживання.

Ключові слова: *духовність особистості, цінності, саморозвиток, прояви, переживання*

В статье представлен анализ понимания духовности личности. Проанализировано описание понимания духовности личности как процесса, свойства, состояния в аспектах содержания ценностей; эмоциональных, когнитивных, поведенческих проявлений; переживаний.

Ключевые слова: *духовность личности, ценности, саморазвитие, проявления, переживания*

The article represents analysis of individual understanding of spirituality. We have examined descriptions of understanding of personality immateriality as a process, quality and state in the context of values, emotional, cognitive and behavioral manifestations and experiences.

Key words: *spirituality of personality, values, self-development, demonstration, experience*

Актуальність. В сучасних умовах соціальних, політичних та економічних потрясінь в українському суспільстві проблема духовності особистості набуває актуальності в напрямі вектору формування сучасного і майбутнього покоління українців, їх світогляду, їх життєвих орієнтирів не лише як фахівців

професіоналів, а і як громадян. В цьому плані важливе місце займають питання психологічних проблем духовності особистості, її розвитку та формування.

Для досягнення успіхів у формуванні духовності особистості необхідно мати всебічні знання про природу духовності людини, про фактори, які впливають на ріст і падіння духовності, про визначення та розуміння духовності.

Це і визначило нашу **мету** – розкрити психологічні аспекти розуміння духовності особистості - та **завдання**:

- представити аспекти розуміння духовності у вітчизняній та зарубіжній психологічній літературі;
- визначити вираженість проявів духовності у описах розуміння духовності особистості
- виявити особливості розуміння проявів духовності особистості.

Аналіз наукових психологічних праць засвідчує, що обрана проблема набуває в психології особливого статусу і починає активно розглядатись з різних точок зору вітчизняними та зарубіжними авторами.

Підтримку психологічній науці у дослідженнях духовності ще в радянський період її розвитку надав С.Л.Рубінштейн, використовуючи для пояснення понять «душі» і «духу» психологічні категорії «свідомість» і «діяльність».

В сучасних психологічних дослідженнях, як в зарубіжних, так і вітчизняних, значна увага приділяється духовному розвитку і саморозвитку (В.Знаков, О.Колісник, Є.Помиткін, В.Франкл), аналізу духовності з позицій людських цінностей, чеснот, на які людина орієнтується в житті (М.Боришевський), онтологічному змісту духовності, її зв'язку з трансцендентним як позасвідомим у людини (М.Савчин); духовним вимірам та координатам творення духовності в емоційних переживаннях (Т.Кириленко); аналізу релігійних та наукових трактувань духовності, як вищих особистісних устремлінь з позицій мотивації (Р.Еммонс).

Підсумовуючи аналіз психологічних аспектів досліджень проблеми духовності особистості можна бачити, що і у вітчизняних і у зарубіжних підходах наголос ставиться на аспектах саморозвитку, зв'язку з трансцендентним, і цінностях – устремліннях як вищих людських, так і особистісних. Це може задавати напрям емпіричного дослідження, зважаючи на недостатню висвітленість проблеми духовності особистості, як прояву її індивідуальної свідомості, її власного розуміння виявів духовності.

Які уявлення про духовність існують у особистості, які психологічні аспекти людського бачення можуть розпредмечуватись через розуміння духовності, уявлення про неї? Саме такому аналізу розуміння духовності особистості присвячене дослідження.

В емпіричному дослідженні, присвяченому розумінню духовності особистості взяли участь 70 студентів вищих навчальних закладів випускних курсів – бакалаврату, спеціалістів та магістрів – гуманітарного профілю навчання.

Використано емпіричний метод письмового самоаналізу. Було запропоновано письмово описати, що суб'єктивно для кожного означає поняття духовності, її проявів та поняття духовної людини.

I. Що означає для Вас поняття «духовність»? Якими словами Ви це можете описати?

II. В чому, на Ваш погляд, проявляється духовність:

- в поведінці?
- в словах?
- у почуттях?

III. Що означає для Вас «духовна людина»? Якими словами Ви можете описати її?

Аналіз отриманих емпіричних даних по розумінню та уявленню особистості про духовність спирався на визнання трьох іпостасей психічного явища: процесу, стану, властивості.

Розгляд духовності особистості як психічного процесу спирався на висловлювання стосовно особливостей розвитку, саморозвитку, самопізнання та самовдосконалення особистості. Розуміння духовності як властивості особистості представлено формулюванням психологічних здібностей та морально-етичних чеснот в уявленнях про духовну людину. Розуміння нами духовності як стану пов'язано з проявами компонентів психічного, описом вірування спокою.

Загальні результати дослідження засвідчили наступне. В 90% відповідей представлені розуміння про духовність, що пов'язуються з процесом самопізнання, самовдосконалення.

Уявлення про духовність як властивість, що представлено через здібності та моральні чесноти, такі як чуйність, самовіддача, терпимість, толерантність, здатність виходити за межі буденності наявне у 55% відповідей.

Розуміння духовності як стану віри, благоговіння, релігійності представлено в 30% відповідей.

Тобто, найбільш виразно духовність уявляється у зв'язку з процесом самовдосконалення особистості (90%) та також у зв'язку з моральними цінностями, чеснотами, що можна пов'язувати з розумінням духовності як процесу та властивості.

Слід також відзначити відмінність у описах за запропонованими для аналізу позиціями у студентів бакалаврату та магістратури. Саме у останніх розуміння духовності як процесу особистості, властивості виражено більш виразно, окрім розуміння духовності як стану, що має однакову виразність у описах студентів, незалежно від їх напрямку підготовки.

Таблиця 1 - Вираженість розуміння студентами (у %) духовності залежно від напрямку підготовки.

Уявлення про духовність	Бакалаври	Магістри
- як процес	40%	60%
- як властивість, здатність	20%	48%
- як стан	30%	30 %

Отримані результати стосовно відмінностей у вираженості окремих позицій розуміння духовності залежно від напрямку підготовки студентів потребує додаткового аналізу.

Як уже було зазначено в аналізі теоретичних поглядів на розуміння духовності особистості представлено достатньо різні аспекти в баченні духовності особистості: і зв'язок з цінностями особистості, і з її розвитком та саморозвитком, і бачення її психологічних вимірів, як спрямованості на зміни та

гармонію і зв'язок з трансцендентним, проте відсутнє розуміння духовності особистості через її прояви, як проявів компонентів психічного стану.

Наше дослідження в поєднанні методів спостереження та самоспостереження з використанням письмового самоаналізу дозволило виявити особливості вираженості окремих аспектів прояву духовності. На поставлене запитання для самоаналізу:

«В чому, на Вашу думку, проявляється духовність: в словах, в діях, в емоціях, почуттях?». Ми отримали відповіді, які дозволили нам проаналізувати їх за трьома аспектами прояву. Це когнітивний аспект, поведінковий та емоційний.

Загальний аналіз результатів показав, що найбільш виразно у відсотковому вимірі представлено поведінковий та емоційний компоненти. Відповіді стосовно поведінкового компоненту формулювались наступним чином: «проявляється у вчинках, діях на благо інших», «у взаємовідносинах», у «готовності допомогти».

Відповіді стосовно емоційного компоненту прояву духовності представлені словами – «у вмінні співпереживати», у відчуттях спокою, смиренності, радості, «любові до всього», емпатії, гармонії, натхнення.

Вказані компоненти проявів духовності мають майже однакову вираженість: -55% - поведінковий компонент, 50% - емоційний.

Що стосується вираженості когнітивного компоненту прояву духовності та його виразність є меншою, аніж у двох попередніх компонентів. Вона становить 20% у відповідях, прояви когнітивного компоненту духовності представлено виразами: «помірність у словах», «піднесеність у словах», «у переконаннях», «у розумінні спорідненості з оточуючим світом».

Проте слід також зазначити наявність відмінностей у виразності представленості компонентів прояву духовності залежно від напряму підготовки студентів. Ці результати представлені в табл..2.

Таблиця 2 - Виразність опису компонентів прояву духовності залежно від напряму підготовки студентів

Компоненти прояву духовності	Бакалаври	Спеціалісти	Магістри
Поведінковий	30%	60%	75%
Емоційний	30%	60%	60%
Когнітивний	10%	25%	20%

Як видно з результатів, найбільш виразно виокремлені компоненти проявів духовності представлено у магістрів і найменш виразно у студентів бакалаврату. Ми можемо допустити, що це пов'язано з напрямом підготовки; оскільки саме магістерська підготовка передбачає розвиток високого рівня теоретико-методологічного аналізу у студентів, що вимагає досягнення певного світобачення. Однак, отримані результати вимагають спеціальних досліджень.

Наступний крок аналізу описів розуміння духовності особистості стосувався уявлень про духовну людину, що мало на меті виявити цінності, переживання, чесноти в проявах духовності особистості, як властивості. Пропонувалось описати що, суб'єктивно для кожного, означає духовна людина, які якості їй притаманні, який зміст вкладається в це поняття. На запитання: «що означає для Вас духовна людина? Якими словами Ви можете описати її?» ми отримали наступні відповіді.

Загальний аналіз відповідей – описів «Що означає для Вас духовна людина?» засвідчив переваження наступних виразів: «зберегла душу від недобрих вчинків», «Живе серцем», «віддає іншим найкращий досвід», «само розвивається», «просвітлена», «причетна до вищого», «взірець», «чуйна», «дбайлива», «має релігійні та моральні принципи», «добра», «влелюбляча», «благородна», «досконала», «живе в гармонії», «дає добро», «прагне до істини», «толерантна», «віра в себе, в інших», «справедлива», «шукає істину сенс життя».

Отримані вирази можуть бути розглянуті з точки зору цінностей, притаманних духовній людині, проявів духовності як властивості. Необхідно зазначити виявлений цікавий аспект аналізу в цих описах – а саме опис особливостей переживань призначення людини в житті.

Найбільш виразно розуміння духовної людини представлено через цінності, які вона сповідує. Це у 70% особистостей представлено в описах: цінності справедливості, любові, чесності, гідності, що можна розглядати в якості прояву духовності особистості як властивості. Особливості саморозвитку в описах якостей духовної людини представлено в описах у 40% студентів; переживання призначення людини – у 30%.

Існують відмінності у виразності виокремлених аспектів розуміння духовної людини залежно від напрямку підготовки студентів.

Таблиця 3 - Виразність опису аспектів розуміння духовної людини залежно від напрямку підготовки студентів, у %.

Аспекти розуміння «духовної людини»	Бакалаври	Спеціалісти	Магістри
Наявність цінностей	60%	60%	90%
Особливості саморозвитку	30%	30%	50%
Переживання призначення людини	30%	30%	30%

Як видно з таблиці, найбільш виразно в описах «духовної людини» представлено її цінності та особливості саморозвитку у магістрів, не відрізняються результати опису у бакалаврів та спеціалістів. Чи є отримані результати закономірністю чи тенденцією покажуть додаткові дослідження.

На основі відповідей створено загальний опис уявлення про духовну людину. «Духовна людина – це людина, яка живе в гармонії з собою і світом, в якій сформовані духовні цінності; яка живе серцем, для якої важливими є цінності дружби, справедливості, чесності, добра, любові, гідності, переживання істини, краси; вона вміє співпереживати, підніматись над обставинами, проявляти толерантність, терпимість, чуйність, благородство; вона спрямована на саморозвиток, має прагнення до досконалості і здібність бути взірцем, досягти просвітлення, мудрості. Це людина, біля якої хочеться бути».

Аналіз опису уявлень про духовну людину засвідчив наявність вираженості переживань істини, краси, справедливості, дружби, добра, як цінностей в духовних вимірах особистості, де представлено і прагнення до гармонії і наявність емоційної готовності до змін у напрямку саморозвитку і досконалості і пошук призначення життя.

В представленому описі ми відмічаємо прояви духовних вимірів особистості. Це наявність і прагнення до гармонії, що знаходить свій вияв в духовних переживаннях гідності, чесності, справедливості. Це також наявність стану

емоційної готовності до змін, що проявляється в готовності до саморозвитку, спрямованості до досконалості.

Вказані виміри визначають питання духовності, що потребують свого дослідження з опорою на цінності, які є важливими для духовної людини. Це цінності дружби, любові, добра, істини, краси; це цінності емоцій, які прагне переживати людина і які визначають її розуміння життя як часу творення любові.

Окрім того, в описах уявлень про духовну людину присутнє її розуміння як глибоко релігійної людини, яка живе в смиренності, яка дарує добро, віддає свій досвід, є просвітленою, не мириться зі злом.

Як бачимо, уявлення про духовну людину має широкі межі – від цінностей, спрямованих на пошук гармонії через виявлення певних емоційних переживань і стану емоційної готовності до змін, до наголошення на функціональному призначенні духовної людини, а саме – дарувати добро, допомагати, захищати від зла.

Проведений аналіз емпіричного матеріалу розуміння духовності особистості дозволив зробити наступні **висновки**:

По-перше, засвідчив наявність таких аспектів духовності особистості як її здатність любити, віддавати, творити, уникаючи руйнування, що розкривають її зміст; по-друге, аспектів, що розкривають її прояви – поведінковий, емоційний, когнітивний; по-третє - аспектів, що розкривають устремління людини, як духовної, передусім, переживання її призначення в житті. Саме останнє є недостатньо виокремленим в теоретичних дослідженнях і вивчено в емпіричних, що може бути перспективним напрямом подальших досліджень психологічних вимірів духовності особистості.

Список використаних джерел

1. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Кириленко Т.С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинкові-орієнтований підхід): Монографія. (Таїса Кириленко. – К.: ВЦ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – 100 с.
3. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості. – К. 2006.
4. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: монографія / Мирослав Савчин. – Івано-Франківськ.: Місто НВ, 2010. – 508 с.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / Виктор Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
6. Эммонс Роберт. Психологич внешних устремлений: мотивация и духовность личности. / Пер. С англ.: Под ред. Д.А.Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – 416 с.

Отримано 20.06.2014 р.